Vammaisfoorumin lausunto valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta

Eduskunnan lakivaliokunta, kuuleminen 24.2.2022

Asia: **Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko**

Viite: **VNS 10/2021 vp.**

Yleistä

YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ratifioitiin 10.6.2016 ja se on lakina voimassa osana Suomen oikeusjärjestystä. Yhdenvertaisuuslain uudistuksen myötä vuonna 2015 vammaisuuden perusteella on tehty syrjintäilmoituksia eniten yhdenvertaisuusvaltuutetulle. Vammaisten henkilöiden oikeussuojan saatavuus on tosiasiassa heikkoa Suomessa. Vammaiset lapset ja nuoret kokevat THL:n kouluterveyskyselyjen perusteella muita enemmän koulukiusaamista, väkivaltaa ja seksuaalista häirintää muita lapsia ja nuoria enemmän eivätkä he koe saavansa opiskeluterveydenhuollosta apua tai tukea. Vammaispalvelulain perusteella yksilöllisiin tarpeisiin perustuvia vammaispalveluita ja taloudellisia tukitoimia joutuu hakemaan oikeusteitse hallintotuomioistumista ja prosessit ovat usein kohtuuttoman pitkiä. Sama koskee kehitysvammalain mukaisia erityishuollon palveluita.

Lääkinnällisten kuntoutusten apuvälinepalvelut eduskunnan oikeusasiamiehen toimistossa on vuodesta toiseen kanteluiden kestoaihe vammaisten keskuudessa.

YK:n vammaissopimuksen artiklan 13 (Oikeussuojan saatavuus) alakohdan 1. mukaan ”sopimuspuolet varmistavat vammaisille henkilöille oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa, muun muassa järjestämällä menettelyllisiä ja ikään perustuvia mukautuksia, helpottaakseen heidän tehokasta suoraa ja välillistä osallistumistaan, myös todistajina, kaikkiin oikeudellisiin menettelyihin, tutkintavaihe ja muut valmisteluvaiheet mukaan lukien.”

Yhdenvertaisuuslainsäädännön muutosesityksenä hyvitys yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan toimivaltaan

Vammaisfoorumin mielestä tulee säätää yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle toimivalta määrätä hyvitys kielletystä syrjinnästä kaikilla elämän alueilla eli myös työelämää koskien. Nykylain mukaan hyvitystä pitää vaatia vastapuolelta yleisessä tuomioistuimessa. Vammaisfoorumi katsoo, että yleinen tuomioistuinprosessi aiheuttaa kohtuuttomia kustannuksia siviilijutun hävinneelle osapuolelle eikä vammaisilla ihmisillä ole esimerkiksi työelämän ulkopuolella ollessaan sellaista varallisuutta kompensoida oikeudenkäyntikuluriskejä. Oikeuskäytännössä ei näy juurikaan vammaisuuden perusteella riita-asioita yleisissä tuomioistumissa. Esimerkiksi yleisissä tuomioistuimissa käsiteltävät työsyrjintäasiat koskevat lähtökohtaisesti vain sukupuoleen tai terveyteen liittyviä syrjintäperusteita, mutta eivät vammaisuuteen liittyvää syrjintäperustetta. Vammaisten ihmisten työsyrjintä painottuu tietojemme mukaan rekrytointisyrjintään eikä varsinaisesti työelämään sisälle päässeiden tilanteisiin.

Yhdenvertaisuusvaltuutetulle tulleista yhteydenotoista hyvin merkittävä määrä liittyy syrjintään vammaisuuden perusteella. Oikeuskäytännön puuttuminen esimerkiksi riita-asioissa viittaa

rakenteellisiin ongelmiin, johon tulisi puuttua vammaisten henkilöiden oikeusturvaa ja asemaa parantamalla.

Vammaiset naiset ja väkivalta

Vammaisfoorumin tiedossa on, että Suomessa vammaiset naiset kokevat väkivaltaa 2-3 kertaa enemmän kuin valtaväestön naiset. Kouluterveyskyselyt osoittavat, että myös toimintarajoitteisilla tytöillä ja pojilla on moninkertaisia kokemuksia erilaisista väkivallan muodoista. Istanbulin sopimuksen velvoitteita toteutettaessa ja Naisiin kohdistuvan väkivallan -torjuntaohjelmassa on erityisen tärkeää huomioida ja erikseen sanoittaa risteävien haavoittuvuuksien näkökulmat myös vammaisista henkilöistä vähemmistöryhmänä, jotta läpileikkaavat periaatteet toteutuvat myös käytännön tasolla.

Poliisin kouluttaminen vammaisiin ihmisiin kohdistuvissa viharikoksissa

Ihmisoikeuspoliittisesta selonteosta käy ilmi vihapuhe- ja häirintä -tematiikka ja joitain toimia niihin liittyen. Poliisiammattikorkeakoulun vuosittainen viharikostilasto ei muodosta kokonaiskuvaa vammaisiin kohdistuneista rikoksista. Selonteosta saa kuvan, että poliisi tunnistaa vihapuheen hyvin, mutta Vammaisfoorumi samalla huomauttaa, että oikeuskäytännössä rikoslain rangaistuksen ankaroittamisperusteena toimivaan henkilön ominaisuuteen kuten vammaisuuteen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. YK:n vammaissopimuksen artiklan 13 (Oikeussuojan saavutettavuus) alakohta 2. edellyttää, että ”osana oikeussuojan tehokkaan saavutettavuuden varmistamista vammaisille henkilöille sopimuspuolet edistävät lainkäytön alalla työskentelevien, kuten mm. poliisin asianmukaista koulutusta.” Vammaisfoorumin mielestä poliisia tulee kouluttaa tunnistamaan vammaisuuteen liittyviä rikosten motiiveja, jotta rikoslain rangaistuksen ankaroittamisperustetta voidaan soveltaa myös käytännössä.

Poliisin kouluttaminen vammaisten henkilöiden ja kielivähemmistöjen kohtaamisessa

Vammaisfoorumin tietoon on tullut myös tilanteita, joissa ihminen joutuu vammasta johtuvan erilaisen käyttäytymisensä vuoksi esimerkiksi vartijoiden ja poliisien silmätikuiksi. Henkilö on voitu vammaisuudesta johtuvasta toimintakykyyn liittyvästä perusteesta ottaa poliisiasemalle lukuisia kertoja, ilman että yksittäiset kiinniotot ylittäisivät lain sallimia rajoja. Poliiseja tulisi kouluttaa paremmin kohtaamaan vammaisia henkilöitä ja kielivähemmistöjä työssään, tosiasiallisen syrjinnän vähentämiseksi. Tällä hetkellä henkilöt, jotka ovat sekä vammaisia että kuuluvat esimerkiksi kielivähemmistöön ovat erityisen haavoittuvaisia moniperusteiselle syrjinnälle.

Oikeussuojan saatavuus heikkoa vammaispalveluissa

Muutama vuosi sitten tuli voimaan lakimuutos, jolloin myös vammaispalvelulain subjektiivisia oikeuksia koskevissa asioissa alettiin edellyttää valituslupaa korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Subjektiiviset oikeudet koskevat vaikeavammaisten henkilökohtaista apua, palveluasumista, päivätoimintaa ja kuljetuspalveluita sekä asunnon muutostöitä. Nämä palvelut ovat erityisen perusoikeusherkkiä ja niitä käyttävät vammaiset haavoittuvassa asemassa sekä riippuvaisia näiden palveluiden toimivuudesta, jotta arjessa suoriutuminen itsenäisesti ja osallisuus yhteiskunnassa toteutuu YK:n vammaissopimuksen raameissa.

Vammaisfoorumin tietoon on tullut, että KHO:n 149 käsittelemästä vammaispalveluita koskevasta valitusluvasta, on jatkokäsittelyyn on alustavien tietojen mukaan otettu ainoastaan 7 tapausta vuonna 2021.Käytännössä tämä tarkoittaa, että ensimmäisestä valitusasteesta on muodostunut samalla viimeinen valitusaste, kuten Vammaisfoorumi ennusti keväällä 2019. Tämä on erityisen ongelmallista huomioiden ensi vuonna todennäköisesti voimaan tulevan vammaislainsäädäntöuudistuksen, jolloin lain tulkinnan ja ennakkoratkaisujen tarve entisestään korostuu.

Tällä hallituskaudella on asiaan mahdollista puuttua vammaispalvelulain uudistuksen yhteydessä, jolloin tätä heikkoa oikeussuojan saatavuutta tulisi tarkastella omana erityiskysymyksenään. Eräs vaihtoehto on palata vanhaan järjestelmään, jolloin vammaispalveluiden subjektiivisten oikeuksien osalta ei edellytetty valituslupaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Oikaisumenettelyn tuomaa oikeusturvaa vahvistettava kunnissa ja HyTe-alueilla

Vammaisfoorumi peräänkuuluttaa myös oikaisumenettelyn vahvistamista. Tällä hetkellä kunnissa tapahtuva menettely ei vastaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin määritelmää kaikilta osin.

Vammaisfoorumin jäsenjärjestöjen ylläpitämien neuvontapalvelujen kautta saatujen tietojen ja kokemusten perusteella oikaisuvaatimusmenettely toimii harvoin tarkoituksenmukaisesti. Neuvontatyössä on tullut esiin, että asian käsittelyyn taustalla aiemmin vaikuttanut sosiaalitoimen esimies toimii usein sosiaalilautakunnassa esittelijänä, mikä on oikeusturva- ja esteellisyysnäkö- kulmasta ongelmallista. Kuntien tekemät itseoikaisut ovat hyvin harvinaisia. Oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta on huomattava, että oikeusapua on mahdollista saada vasta hallinto-oikeusvaiheeseen, ei oikaisuvaatimus-vaiheeseen. Vammaisfoorumin näkemyksen mukaan valituslupajärjestelmään siirtyminen on näin heikentänyt merkittävällä tavalla vammaisten ihmisten oikeusturvaa. Vammaisfoorumi katsoo, että oikaisumenettelyn asemaa oikeussuojakeinona olisi syytä vahvistaa vammaispalveluiden siirtyessä hyvinvointialueille, jolloin pitäisi periaatteessa olla mahdollista järjestää asioiden riippumattomampi käsittely jo oikaisumenettelyvaiheessa.

Lisätietoja:

Henrik Gustafsson, Invalidiliiton lakimies, henrik.gustafsson@invalidiliitto.fi

Elias Vartio, lakimies, SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder r.f
elias.vartio@samsnet.fi